

ОЛЕКСАНДР ІГОРОВИЧ ЗОЗУЛЯ,

доктор юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-5428-4622>,

e-mail: oizozulia@gmail.com

**ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ COVID-19 В УКРАЇНІ**

Проаналізовано теоретичні положення і правові засади запровадження і реалізації гарантій та обмежень економічних, соціальних і культурних прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні, охарактеризовано сутність та особливості встановлених у зв'язку із цим протиепідемічних заходів. Обґрунтовано шляхи вдосконалення гарантій та обмежень заданих прав людини у напрямку їх комплексного законодавчого врегулювання, а також забезпечення конституційності, доцільності, пропорційності та тимчасовості протиепідемічних заходів і мінімізації обмежень прав людини з установами особливих умов їх реалізації.

Ключові слова: COVID-19, карантин, обмеження, гарантії, права людини, охорона здоров'я, праця, освіта, соціальний захист.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення у зв'язку з пандемією COVID-19 є конституційним обов'язком держави, яка має вжити дієвих заходів із захисту населення від цієї інфекційної хвороби. Разом із тим, запроваджені в Україні для запобігання поширенню COVID-19 протиепідемічні заходи передбачають істотні обмеження реалізації конституційних прав людини, щодо яких в умовах відсутності оголошення в Україні надзвичайного стану залишаються відкритими питання обґрунтованості, сумірності та правомірності їх установа, хоча, як наголошується в матеріалах ООН, подолати сучасну кризу неможливо без дотримання прав людини, які повинні бути в центрі національних стратегій боротьби з COVID-19 [1]. При цьому об'єктом підвищеної уваги мають стати економічні, соціальні та культурні права людини, обмеження яких, на відміну від громадянських і політичних прав, нерідко має менш явний, опосередкований і похідний характер. Отже, в контексті забезпечення дотримання основних прав людини під час запровадження та здійснення відповідних протиепідемічних заходів ми вважаємо актуальними питання економічних, соціальних і культурних прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні.

Стан дослідження проблеми

Характеризуючи стан прав людини під час пандемії COVID-19, першочергово слід відзна-

чити наукові праці, присвячені загальній проблематиці правових засад захисту населення від епідемічних хвороб, у тому числі кризь призму дотримання прав людини. Зокрема, Н. О. Васюк розглядала особливості участі місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в забезпеченні санітарного та епідемічного благополуччя; М. П. Ліхтер – юридичну природу права на санітарно-епідемічне благополуччя населення, в тому числі щодо захисту від інфекційних хвороб; О. М. Шамич – сутність і структуру природного права людини на охорону здоров'я. Водночас зазначені дослідження, будучи присвяченими переважно тільки базовим аспектам захисту населення від епідемічних хвороб, лише побічно торкаються питань обмеження та гарантування прав людини в цих умовах і не враховують останні законодавчі зміни, внесені в межах запобігання поширенню COVID-19 в Україні. З огляду на пандемію COVID-19, що триває з початку 2020 р., аналіз стану та практики реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини в умовах запобігання поширенню цієї хвороби наразі здійснювався лише в окремих наукових працях. Так, О. Л. Кучма досліджувала особливості захисту трудових прав працівників у період карантину [2]; Л. М. Попова – адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів підприємництва в умовах пандемії COVID-19 [3]; Л. М. Сіньова – правове регулювання соціальної безпеки населення на період пандемії COVID-19 [4] та ін.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз теоретичних положень і правових засад запровадження та реалізації гарантій і обмежень економічних, соціальних і культурних прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні, характеристика сутності й особливостей установлених у зв'язку із цим протиепідемічних заходів, а також обґрунтування шляхів удосконалення таких гарантій та обмежень. Завданнями статті є дослідження нормативно-правового регулювання, змісту та значення поточних обмежень і гарантій конституційних прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні, зокрема прав на охорону здоров'я, безпечні умови праці, підприємницьку діяльність, рівний доступ до публічної служби, освіти, достатній життєвий рівень, соціальний захист тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтованих пропозиціях з удосконалення гарантій та обмежень економічних, соціальних і культурних прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні на основі характеристики доцільності, пропорційності та конституційності запроваджених протиепідемічних заходів. Це дослідження ґрунтується на законодавчих і правозастосовних актах, що станом на 11 травня 2020 р. встановлювали найбільш жорсткі карантинні обмеження.

Виклад основного матеріалу

Передусім зауважимо, що в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні ключового значення набуває дотримання гарантованих статтями 28, 49 Конституції України¹ прав людини на охорону здоров'я та медичну допомогу, а також заборони проведення медичних дослідів над людиною без її вільної згоди. У цьому випадку йдеться про особливості надання медичної допомоги особам, хворим на COVID-19, з урахуванням відсутності клінічно доведених ефективних і безпечних методів та препаратів для лікування цієї інфекційної хвороби, адже застосування з цією метою незареєстрованих лікарських засобів або зареєстрованих з іншими показаннями формально може розглядатись як неналежне надання медичної допомоги чи як проведення клінічного випробування (особливо за відсут-

ності згоди пацієнта). Цю прогалину було усунуто лише із затвердженням Закону України від 30 березня 2020 р. № 539-IX² та на його підставі Протоколу з надання медичної допомоги для лікування Коронавірусної хвороби (COVID-19) від 2 квітня 2020 р., що легалізують застосування в інтересах лікування осіб, хворих на COVID-19, лікарських засобів, зареєстрованих з іншими показаннями або не зареєстрованих в Україні.

При цьому слід зважати, що відповідно до ч. 2 ст. 28 Закону України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII³ особи, хворі на особливо небезпечні інфекційні хвороби (до яких віднесено COVID-19 згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25 лютого 2020 р. № 521) у разі відмови від госпіталізації підлягають примусовому стаціонарному лікуванню. Проте у такому випадку фактично унеможливується належне надання гарантованої Конституцією України медичної допомоги через відсутність ефективних зареєстрованих лікарських засобів, а також неможливість примусового застосування без згоди особи незареєстрованих лікарських засобів або зареєстрованих з іншими показаннями.

Крім того, дискусійним у контексті дотримання конституційних прав людини на охорону здоров'я та медичну допомогу, які можуть бути обмежені лише в умовах воєнного або надзвичайного стану, є передбачене Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 (зі змінами, внесеними станом на 1 травня 2020 р.)⁴ і наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 березня 2020 р. № 698 тимчасове припинення проведення планових заходів з госпіталізації та планових операцій, крім термінових

² Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення лікування коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 № 539-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539-20> (дата звернення: 03.06.2020).

³ Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 № 4004-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12> (дата звернення: 03.06.2020).

⁴ Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п> (дата звернення: 03.06.2020).

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.06.2020).

і невідкладних. З одного боку, вказаний захід спрямований на збільшення можливостей для надання медичної допомоги хворим на COVID-19 (тим самим забезпечувалася реалізація їх права на охорону здоров'я), а також він стосується термінових і невідкладних планових госпіталізацій та операцій, перенесення яких могло б становити ризик життю людини, захист якого є її невід'ємним конституційним правом. З іншого боку, все це не заперечує факту безпосереднього позбавлення окремих осіб змоги тривалий час реалізувати їх конституційне право на медичну допомогу, ненадання якої, не становлячи ризику життю людини, водночас може мати наслідком її фізичні та/або моральні страждання, непередбачуване погіршення стану здоров'я тощо, адже згідно зі ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р.¹ та ст. 11 Європейської соціальної хартії від 3 травня 1996 р. держава повинна вживати заходів для запобігання та лікування епідемічних та інших хвороб, для забезпечення всім медичної допомоги. При цьому в матеріалах ООН [1] прямо наголошено на необхідності забезпечення без дискримінації доступності та якості медичної допомоги як загального права людини не лише у разі захворювання на COVID-19, а і для інших станів. В Інструментарії Ради Європи від 7 липня 2020 р. № SG/Inf(2020)11 теж йдеться про те, що неналежний рівень медичної допомоги може навіть розглядатись як різновид нелюдського й такого, що принижує, поводження [5]. У зв'язку із цим вважаємо, що держава має не припиняти згадані планові госпіталізації та операції, а забезпечити механізм та умови їх проведення з урахуванням наявної пандемії та поточних потреб надання медичної допомоги хворим на COVID-19 (адже станом на 24 квітня 2020 р. лікарні першої хвилі були заповнені хворими на COVID-19 лише на 20 % [6]). Схожий підхід згодом знайшов вираження у Постанові Кабінету Міністрів України від 4 травня 2020 р. № 332², якою встановлюва-

лась низка винятків із заборони проведення планових госпіталізацій та операцій, у тому числі у разі завантаженості профільних закладів охорони здоров'я пацієнтами з підтвердженим випадком COVID-19 менше ніж на 50 %.

Окремо відзначимо передбачене Законом України від 7 травня 2020 р. № 587-IX обов'язкове тестування осіб, які звертаються за медичною допомогою з ознаками COVID-19 чи які мали контакт із хворою особою, а також працівників закладів охорони здоров'я, Національної поліції та Національної гвардії та деяких інших осіб. З одного боку, вказане дійсно сприяє ефективному виявленню випадків зараження COVID-19 для своєчасного надання належної медичної допомоги та застосування обмежувальних протиепідемічних заходів. З іншого боку, фактично йдеться про примусове тестування відповідних осіб, тобто здійснення медичного втручання (діагностики) без згоди особи, у разі відмови від якого може застосовуватись відповідальність за ст. 44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Такий підхід не лише є відхиленням від загальних принципів медичного втручання, а й може розглядатись як обмеження гідності й особистої недоторканності особи.

Доволі дискусійним є і такий установлений Постановою Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 291³ карантинний захід, як дозвіл залучення працівників, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення, без проходження ними обов'язкового профілактичного медичного огляду. По-перше, ст. 26 Закону України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII і ст. 21 Закону України від 6 квітня 2000 р. № 1645-III⁴ проведення профілактичних медичних оглядів визнано обов'язковим без можливості їх фактичного відтермінування урядом. По-друге, дозвіл на непроходження працівниками цих медичних оглядів може негативно позначатись на запобіганні поширенню COVID-19, оскільки законодавство, навпаки, допускає можливість проведення позачергових

¹ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : від 16.12.1966 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 03.06.2020).

² Про внесення змін до пункту 8 постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.05.2020 № 332 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2020-п> (дата звернення: 03.06.2020).

³ Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.04.2020 № 291 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/291-2020-п> (дата звернення: 03.06.2020).

⁴ Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 № 1645-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14> (дата звернення: 03.06.2020).

медичних оглядів у разі погіршення епідемічної ситуації. По-третє, не лише обов'язок, а і право проходити такі медичні огляди є складовою конституційного права людини на охорону здоров'я, яке у цьому випадку зазнає обмеження. У цьому контексті слід погодитись і з поширенням Постановою Кабінету Міністрів України від 4 травня 2020 р. № 343¹ дозволу залучення до роботи без проходження медичних оглядів і на деяких інших працівників, зокрема «зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими чи небезпечними умовами праці». І по-четверте, в умовах пандемії COVID-19 дозвіл залучати працівників для обслуговування населення без проходження ними відповідного медичного огляду обмежує права споживачів на якісну і безпечну продукцію та всі види послуг і робіт, яке впливає зі змісту ст. 42 Конституції України.

Іншим конституційним правом людини, дотримання якого особливо актуалізується в умовах запобігання поширенню в Україні COVID-19, є право на належні, безпечні та здорові умови праці (ст. 43 Конституції України, ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р., Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 р.). Насамперед ідеться про працівників закладів та установ охорони здоров'я, правоохоронних органів, підприємств житлово-комунального господарства, відповідних закладів торгівлі та ін., які належать до групи підвищеного ризику щодо інфікування COVID-19. Так, складовою належних і безпечних умов праці медичних працівників, які працюють в осередках COVID-19, згідно з ч. 4 ст. 37 Закону України від 6 квітня 2000 р. № 1645-III має бути їх забезпечення «спеціальним одягом, взуттям і захисними засобами з урахуванням особливостей інфекційної хвороби, факторів передачі інфекції та виконуваної роботи». Однак уже в умовах пандемії COVID-19 реально в Україні спостерігається недостатність або навіть відсутність усіх необхідних засобів індивідуального захисту медичних працівників, через що захворілі серед них становлять близько 20 % з усіх підтверджених в Україні випадків зараження COVID-19 [7]. Нагальність забезпечення працівників служби екстреної медичної допомоги та сфери соціального за-

хисту населення товарами протиепідемічного призначення і засобами індивідуального захисту згадується і в Законі України від 30 березня 2020 р. № 540-IX², а у Законі України від 7 травня 2020 р. № 587-IX визнається необхідність навчання медичного персоналу щодо заходів із попередження інфікування COVID-19. Усунення таких недоліків сприятиме не лише відновленню фактично порушених конституційних прав людини, а й ефективному запобіганню поширенню в Україні COVID-19.

Важливою гарантією конституційних прав на охорону здоров'я та на належні, безпечні та здорові умови праці є передбачена Законом України від 30 березня 2020 р. № 540-IX обов'язкова сертифікація медичного спорядження (маски, халати тощо), що має на меті підтвердження належного ступеня їх захисту від небезпеки та відсутність негативного впливу на здоров'я людини. Водночас виглядає доволі суперечливим дозвіл виробляти дезінфекційні засоби без їх державної реєстрації, чим фактично виключається попередній контроль (шляхом проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи) їх складу на предмет наявності у таких дезінфекційних засобах небезпечних речовин.

Із певним обмеженням конституційних прав людини на не заборонену законом підприємницьку діяльність і на працю пов'язується встановлена Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 (зі змінами, внесеними станом на 1 травня 2020 р.) заборона роботи переважної більшості суб'єктів господарювання, яка передбачає приймання відвідувачів (закладів громадського харчування, розважальної діяльності, побутового обслуговування населення тощо), а встановлення урядом винятків із цієї заборони без прозорих суто протиепідемічних критеріїв зумовлює її дещо дискримінаційний характер, що заборонено ст. 1 Протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 2000 р. При цьому, з одного боку, вищевказані конституційні права людини можуть обмежуватись не рішенням уряду, а законом або в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Такий підхід відповідав би і

¹ Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.05.2020 № 343 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2020-p> (дата звернення: 03.06.2020).

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 № 540-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20> (дата звернення: 03.06.2020).

положенням Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. З іншого боку, відповідно до ст. 29 Закону України від 6 квітня 2000 р. № 1645-III рішенням про встановлення карантину «можуть змінюватися режими роботи підприємств, установ, організацій, вноситься інші необхідні зміни щодо умов їх виробничої та іншої діяльності».

Вважаємо, що у зв'язку із цим мало би йтися не стільки про повну заборону урядом роботи суб'єктів господарювання, яка передбачає приймання відвідувачів, скільки про встановлення з метою запобігання поширенню COVID-19 додаткових санітарних і протиепідемічних умов здійснення ними такої діяльності. У цьому контексті більш коректним було встановлення Постановою Кабінету Міністрів України від 4 травня 2020 р. № 343 замість повної заборони (хоча в окремих регіонах місцеві органи влади її продовжили) особливих санітарних і протиепідемічних правил роботи суб'єктів торговельного та побутового обслуговування населення, закладів громадського харчування, музеїв, адвокатів, нотаріусів тощо (але не всіх суб'єктів господарювання). При цьому вимога щодо забезпечення захисту обличчя, очей і рук персоналу таких суб'єктів засобами індивідуального захисту вбачається недостатньою для дієвого запобігання поширенню COVID-19, для цього потрібна конкретизація видів і якісних характеристик зазначених засобів індивідуального захисту. Звернемо увагу на деяку неузгодженість зазначеного послаблення карантину з іншими протиепідемічними заходами, зокрема зі збереженням суттєвого обмеження роботи громадського транспорту, що може перешкоджати належній діяльності суб'єктів обслуговування населення.

У межах запобігання поширенню COVID-19 Законом України від 13 квітня 2020 р. № 553-IX¹ було передбачено обмеження на час карантину максимального розміру заробітної плати працівників, службових і посадових осіб бюджетних установ (у тому числі парламентарів, прокурорів і суддів) до 10 мінімальних заробітних плат. На нашу думку, викладене може розглядатись у контексті обмеження конституційного права відповідних осіб на працю (а саме права на одержання належної винагоро-

ди за неї), що не має прямого протиепідемічного значення та чіткого терміну дії в умовах неодноразово продовжуваного карантину. Зважаючи, що фактично найбільшого обмеження зазнає розмір суддівської винагороди, її необґрунтоване та непропорційне зменшення також може порушувати гарантії незалежності суддів.

Згідно зі ст. 38 Конституції України і ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. громадянам гарантується рівне право доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. У зв'язку із цим звернемо увагу на передбачене Законом України від 13 квітня 2020 р. № 553-IX та Постановою Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2020 р. № 290 тимчасове зупинення з метою запобігання поширенню COVID-19 проведення конкурсів на посади державної служби та добір на такі посади за скороченою процедурою укладання строкового контракту. Указане фактично встановлює особливі умови доступу до державної служби на час запроваджених урядом карантинно-обмежувальних заходів без дотримання звичайної конкурсної процедури, зокрема щодо оцінювання компетентностей кандидатів, їх тестування, виконання ситуативних завдань тощо. Це дозволяє говорити про менш об'єктивний і прозорий характер процедури добору на посади державної служби, що може порушувати рівність доступу до неї громадян, зважаючи й на фізичну неможливість частини громадян узяти участь у такій процедурі в умовах запроваджених обмежень свободи пересування. Попри певну обґрунтованість розглянутого обмеження права громадян на рівний доступ до державної служби потребою швидкого заповнення вакантних посад в умовах запобігання поширенню COVID-19, це обмеження може правомірно встановлюватись лише в межах надзвичайного або воєнного стану.

Досить складною в умовах запобігання поширенню в Україні COVID-19 стає реалізація права людини на освіту (ст. 53 Конституції України), яке з урахуванням ст. 64 Конституції України може обмежуватись тільки в межах воєнного або надзвичайного стану. Саме тому Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211 (зі змінами, внесеними станом на 1 травня 2020 р.) встановлюється дещо неоднозначна заборона «відвідування закладів освіти її здобувачами». З одного боку, таке формулювання цієї заборони не вимагає призупинення освітнього процесу, більшою мірою стосуючись обмеження права на свободу пересування, перешкоджаючи

¹ Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»: Закон України від 13.04.2020 № 553-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20> (дата звернення: 03.06.2020).

фізичному доступу до закладів освіти її здобувачів з будь-якою метою. З іншого боку, заборона відвідування закладів освіти може фактично унеможливити належне надання освітніх послуг, наприклад, за денною та заочною формами навчання, порушуючи тим самим право на освіту, гарантоване ст. 2 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 березня 1952 р. До речі, заборона відвідування закладів освіти її здобувачами може порушувати й конституційне право на житло, оскільки не враховує випадки продовження проживання під час карантину осіб, які навчаються, у гуртожитках, розташованих безпосередньо на території (а інколи й у самих приміщеннях) закладів освіти.

Зазначимо, що Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 березня 2020 р. № 392 прямо було встановлено саме «тимчасове призупинення освітнього процесу у закладах освіти». На нашу думку, це не лише виходить за межі урядової заборони відвідування закладів освіти її здобувачами, а й не відповідає положенням ст. 30 Закону України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII, що допускають як карантинно-обмежувальний захід не призупинення навчання, а запровадження його особливих умов та режиму. З указаним призупиненням освітнього процесу не узгоджувалась і одночасно передбачена цим Наказом Міністерства освіти і науки України «організація освітнього процесу за дистанційною формою здобуття освіти». Також зауважимо, що згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 р. № 466 більш відповідною моделлю організації дистанційного навчання під час карантину є «використання технологій дистанційного навчання» (без зміни денної чи заочної форм навчання на дистанційну), що згодом і було закріплено Наказом Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2020 р. № 406. За такого підходу здійснення в умовах запобігання поширенню COVID-19 освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання загалом не порушує й, навпаки, забезпечує можливість реалізації права на освіту.

Хоча тут не можна не відзначити й дещо дискримінаційний характер обов'язкового запровадження дистанційного навчання на заміну денної та заочної форм навчання, що фактично позбавляє можливості реалізувати право на освіту осіб, які через скрутне матеріальне становище чи з інших причин не мають потрібних технічних засобів (комп'ютера, покриття мережі Інтернет тощо) для викорис-

тання технологій дистанційного навчання. Це може розглядатись у контексті обмеження гарантованої ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. однакової доступності для всіх середньої та вищої освіти.

Саме тому урядова заборона «відвідування закладів освіти її здобувачами» потребує істотного уточнення із тим, щоб не обмежувати права людини на свободу пересування та освіту, а визначити особливі умови їх реалізації на час карантину, в тому числі з урахуванням різних можливостей громадян щодо використання технологій дистанційного навчання, адже, як слушно зазначається в матеріалах ООН [1], будь-які надзвичайні заходи протидії COVID-19 мають бути законними, пропорційними, обґрунтованими, недискримінаційними, тимчасовими й передбачати мінімально необхідні обмеження в інтересах захисту громадського здоров'я, а в Інструментарії Ради Європи від 7 квітня 2020 р. № SG/Inf(2020)11 наголошено на необхідності забезпечення членам уразливих груп рівного доступу до засобів і матеріалів для освіти у період карантину [5]. При цьому, наприклад, у законопроекті від 18 березня 2020 р. № 3234 лише вказується на необхідність створення державою додаткових можливостей для реалізації права на освіту під час карантину, але не передбачаються жодні конкретні гарантії реалізації цього конституційного права в умовах запобігання поширенню COVID-19.

Насамкінець звернемо увагу на некоректність формулювання в Законі України від 30 березня 2020 р. № 540-IX норми щодо встановлення тривалості навчального року у закладах освіти так званими спеціальними законами, ухвалення яких не передбачено конституційним законодавством та практикою.

Попри спірну конституційність обмеження фундаментальних прав людини низкою карантинних заходів, запроваджених Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211, відновленню таких прав людини не сприяє ухвалення не менш суперечливих рішень органів місцевого самоврядування щодо припинення певних профілактичних і протиепідемічних заходів. Зокрема, йдеться про рішення виконавчого комітету Черкаської міської ради від 30 квітня 2020 р. № 331, яким із перевищенням своїх повноважень передбачалось відновлення на території м. Черкаси роботи об'єктів торгівлі, сфери послуг, міських парків, скверів та об'єктів спортивної інфраструктури. Таке рішення де-юре є беззмістовним і не змінює жодні правовідносини,

оскільки не вказує дату припинення обмежень та посилається на необхідність дотримання «вимог законодавства щодо протиепідемічних заходів» (під визначення чого підпадає і Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211), але фактично спонукає громадян до їх недотримання, яке буде підставою для притягнення їх до відповідальності.

Наголосимо, що реальне дотримання прав людини в межах запобігання поширенню COVID-19 може бути досягнуто лише за умови дотримання порядку як установлення, так і скасування відповідних карантинних заходів або їх оскарження. У зв'язку із цим досить показовим виглядає те, що лише протягом квітня 2020 р. до Окружного адміністративного суду міста Києва надійшло 22 позови щодо оскарження обмежень, установлених у межах запобігання поширенню COVID-19 [8], перш за все, щодо заборони регулярних перевезень, відвідування парків, роботи закладів харчування тощо.

Висновки

Правомірне запровадження в межах профілактичних і протиепідемічних заходів із запобігання поширенню COVID-19 в Україні низки обґрунтованих і пропорційних обмежень реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини в цілому виправдано інтересами ефективного захисту населення від цієї інфекційної хвороби. Однак частина істотних обмежень реалізації згаданих прав людини у зв'язку з пандемією COVID-19 має несистем-

ний характер і суперечливу правову природу (обмеження встановлюються не законом, а рішенням Уряду без оголошення надзвичайного стану), є недостатньо виправданою та сумірною протиепідемічним цілям (залучення працівників без проходження обов'язкового медичного огляду, заборона роботи певних суб'єктів господарювання, обмеження розміру заробітної плати окремих працівників та ін.); виявляє ознаки дискримінації (припинення планових госпіталізацій та операцій, зупинення проведення конкурсів на посади державної служби тощо), є недостатньо конкретизованою за змістом і порядком реалізації (обов'язкові тестування на COVID-19, використання засобів індивідуального захисту, запровадження дистанційного навчання та ін.) та не забезпечується додатковими гарантіями реалізації цих прав людини.

Удосконалення гарантій та обмежень реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні насамперед потребує комплексного врегулювання у профільному законі та своєчасного оновлення їх змісту й порядку реалізації, спрямування протиепідемічних заходів не стільки на обмеження прав людини, скільки на встановлення особливих умов їх реалізації з дотриманням посиленних санітарних правил, забезпечення збалансованості мінімально необхідних обмежень прав людини між собою і з достатніми гарантіями їх реалізації.

Список бібліографічних посилань

1. COVID-19 and Human Rights. We are all in this together. April 2020 // United Nations : сайт. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_policy_brief_on_human_rights_and_covid_23_april_2020.pdf (дата звернення: 03.06.2020).
2. Кучма О. Л. Захист трудових прав працівників у період карантину // Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 23 квіт. 2020 р.) / Сумський нац. аграр. ун-т. Суми, 2020. С. 120–123.
3. Попова Л. М. Особливості адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів підприємництва в умовах пандемії коронавірусу COVID-19. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. № 1 (89). С. 172–186.
4. Сіньова Л. М. Правове регулювання соціальної безпеки населення на період пандемії COVID-19 // Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 23 квіт. 2020 р.) / Сумський нац. аграр. ун-т. Суми, 2020. С. 130–134.
5. Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis: a toolkit for member states : 7 April 2020 No. SG/Inf(2020)11 // Council of Europe : сайт. URL: <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1d91> (дата звернення: 03.06.2020).
6. Степанов заявив, що лікарні першої хвилі заповнені хворими на COVID-19 на 20% // Радіо Свобода : сайт. 24.04.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-stepanov-zapovnenist-likaren/30574092.html> (дата звернення: 03.06.2020).
7. Майже 2 тис. медиків та понад 650 дітей захворіли на COVID-19, – Степанов // Еспресо : сайт. 29.04.2020. URL: https://espresso.tv/news/2020/04/29/mayzhe_2_tys_medykiv_ta_ponad_650_ditey_zakhvorily_na_covid_19_stepanov (дата звернення: 03.06.2020).

8. Оскарження постанови Уряду про обмеження під час карантину – до суду вже надійшло 22 позови // Окружний адміністративний суд міста Києва : офіц. сайт. 27.04.2020. URL: <http://oask.gov.ua/node/4430> (дата звернення: 03.06.2020).

Надійшла до редколегії 09.06.2020

ЗОЗУЛЯ А. И. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНЫЕ И КУЛЬТУРНЫЕ ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ РАСПРОСТРАНЕНИЯ COVID-19 В УКРАИНЕ

Проанализированы теоретические положения и правовые основы установления и реализации гарантий и ограничений экономических, социальных и культурных прав человека в условиях предотвращения распространения COVID-19 в Украине, охарактеризованы сущность и особенности установленных в связи с этим противоэпидемических мероприятий. Обоснованы пути совершенствования гарантий и ограничений упомянутых прав человека в направлении их комплексного законодательного урегулирования, а также обеспечения конституционности, целесообразности, пропорциональности и временности противоэпидемических мероприятий и минимизации ограничений прав человека с установлением особых условий их реализации.

Ключевые слова: COVID-19, карантин, ограничения, гарантии, права человека, здравоохранение, труд, образование, социальная защита.

ZOZULIA O. I. ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF PREVENTING THE SPREAD OF COVID-19 IN UKRAINE

Anti-epidemic measures introduced in Ukraine to prevent the spread of COVID-19 include significant (though often implicit) restrictions on the implementation of economic, social and cultural human rights, where the issues of reasonableness and legitimacy require particular attention, when the state of emergency in Ukraine is not announced. Dialectical, formal and legal, comparative and legal, system and structural, logical and semantic and other methods of scientific cognition have been used to solve the set tasks. Theoretical provisions and legal principles of introducing and realizing guarantees and restrictions of economic, social and cultural human rights (rights to health care, safe working conditions, business activity, equal access to public service, education, sufficient standard of living, social protection, etc.) have been analyzed. In terms of preventing the spread of COVID-19 in Ukraine. The nature and features of the established anti-epidemic measures have been characterized.

It has been determined that the lawful introduction of a number of reasonable and proportional restrictions on the implementation of economic, social and cultural human rights within the framework of preventive and anti-epidemic measures to prevent the spread of COVID-19 in Ukraine is justified in general by the interests of effective protection against this infectious disease. It has been established that some of the significant restrictions on the implementation of these human rights in connection with the COVID-19 pandemic in Ukraine are unsystematic and have contradictory legal nature, are insufficiently justified and proportionate to anti-epidemic goals, demonstrate the features of discrimination, are insufficiently specified in content and implementation procedure, as well as are not provided with additional guarantees for the realization of these human rights.

The author has grounded the ways for improving the guarantees and restrictions on the implementation of economic, social and cultural human rights in terms of preventing the spread of COVID-19 in Ukraine, which primarily require a comprehensive regulation of the relevant law and timely updating of their content and the implementation procedure, orientation of anti-epidemic measures not on restricting human rights, but on establishing special conditions of their realization with observance of the strengthened sanitary rules; ensuring the balance of the minimum necessary restrictions on human rights among themselves and with sufficient guarantees for their implementation.

Key words: COVID-19, sequestration, restrictions, guarantees, human rights, health care, labor, education, social protection.